

ROÓZ JÓZSEF*

A könyvvizsgálat és az ellenőrzés viszonya, új irányzatok az ellenőrképzésben az Európai Unióban és Magyarországon

1. BEVEZETŐ

Ez a cikk napjaink kedvelt, és lépten-nyomon használt fogalmáról, az auditról, az auditálásról szól. Az audit szót manapság nagyon sok mindenre használják, a legkülönbözőbb környezetben. Létezik a klasszikus pénzügyi – külső ellenőr, illetve független könyvvizsgáló által készített – audit, amelynek középpontjában az állami pénzek hatékony elköltésének vagy az éves beszámoló hű és valós voltának bizonyítása áll, amelyek nélkülözhetetlen információkat tartalmaznak a költségvetési gazdálkodó szervek, illetve az üzleti életben jelenlevő érdekhordozók – hitelezők, vásárlók, szállítók stb. – részére. Tőzsdei cégek esetén az ilyen fajta auditáló tevékenység nagyon fontos, mert a tőkepiacok hatékony működése eredendően függ attól, hogy az ott üzletelő szereplőknek milyen mértékű hű és valós képük van a tőzsdei cégek pénzügyi állapotáról.

A pénzügyi audit mellett az elmúlt évtizedekben az auditnak számos egyéb fajtája jelent meg és nyert polgárjogot; ezek közül a legfontosabbak és az ellenőrzéssel szorosabban összefüggők:

- működést vizsgáló audit (fókuszában az erőforrások felhasználásával, az operatív célok teljesülésének) vizsgálatával;
- szabályszerűséget vizsgáló audit (fókuszában a törvények, szabályok betartásának ellenőrzésével);

* PhD, CPA, tanszékvezető főiskolai tanár, főigazgató, Pénzügyi és Számviteli Főiskola

- információs rendszer audit (fókuszában az információs rendszer integritásával és biztonságával);
- teljesítményaudit (középpontjában a gazdasági hatékonyság és az erőforrások felhasználásának gazdaságosságával);
- programaudit (projektaudit), (középpontjában a program céljai elérésének vizsgálatával).

Napjaink nyomon követhető tendenciája az audit további diverzifikálása, hiszen ma már elterjedt kifejezésnek számít a menedzsment-audit, a minőségi audit, a *human resources management* audit stb.

A specializált tevékenységek gyors eszkalációja ellenére a külső pénzügyi-számviteli auditot, amit a továbbiakban a hazai szóhasználatban jobban elterjedt könyvvizsgálattal azonosítunk és amelynek célja – az IFAC¹ definíciója szerint – az, hogy a könyvvizsgáló véleményt alkosson arról, hogy az éves (pénzügyi) beszámoló megfelel-e a törvényekben és jogszabályokban foglalt előírásoknak, egyre több kritika éri, és napjainkban egyesek egyenesen a szakma fokozódó válságáról beszélnek.

A legáltalánosabb kifogás úgy fogalmazható meg, hogy a könyvvizsgálati szakma tevékenységével a korábinál kevésbé képes hozzájárulni az értékteremtéshez, és még kevésbé annak megőrzéséhez.

Mielőtt rátérnénk a szervezetek auditálási tevékenysége tendenciáinak felvázolására, szót kell ejtenünk a közegről, a különböző auditálási tevékenységek terepéről, vagyis a szervezetről, legyen az közfeladatokat ellátó államigazgatási vagy vállalkozási szervezet.

Napjainknak az auditot érintő *másik problémája* a szervezetek irányítása, vezetése vagy (ahogy egy egyre erősebben terjedő nemzetközi kifejezés mondja) a *corporate governance* (vállalatirányítás) kérdése. A vállalatirányítás középpontjában korábban elsősorban a tőzsdei társaságok irányítása, vezetése állt, de jelentősége hamarosan túlnőtt a tőzsdei társaságokon és ma a legkülönbözőbb szervezetek irányítási-ellenőrzési rendszerei kialakításának és működtetésének gyakorlati terepéül szolgál. A vállalati irányítás, vezetés mai problematikáját igen szemléletesen jellemzi ADAM SMITH 1776-ból való szellemes megjegyzése:

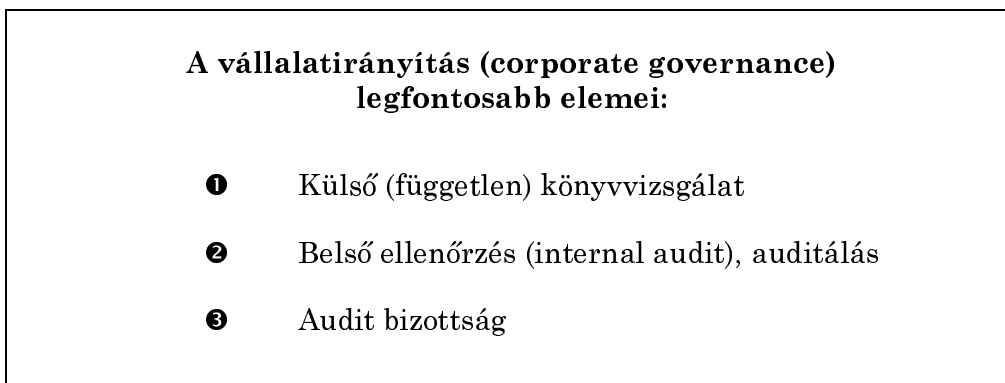
„Mivel a szervezetek igazgatói mások pénzének a menedzseri, nem lehet tőlük azt elvárni, hogy ugyan olyan aggódó éberséggel vigyázzanak rá, mint amilyen figyelemmel a résztulajdonosok vigyáznak sajátjukra.”

A vállalatirányítás – mindenek előtt ott, ahol a tulajdonosi és irányítási funkció elválik egymástól, szintén súlyos problémákkal terhes, amit jól mutatnak a megszaporodó csalások, manipulációk, amelyek nem egy

¹ IFAC: International Federation of Accountants, 106 ország könyvvizsgáló szervezeteit tömörítő világszövetség, központja New York.

esetben a cégek teljes csődjéhez vezettek. (Barings-eset, japán csódhulám, hazai esetek stb.)

A vállalatirányítás problémái szoros összefüggésbe hozhatók az ellenőrzéssel, könyvvizsgálattal, amint az az 1. ábrán látható.

*1. ábra
A vállalatirányítás elemei*

2. ÚJ FEJLEMÉNYEK

Először azonban foglalkoznunk kell azokkal az új fejleményekkel, jelenségekkel, amelyek jelentősen befolyásolják napjainkban mind az ellenőrzés (könyvvizsgálat), mind a szervezetek irányítását.

2.1. Globalizálódó világ

Az elmúlt évtizedekben felgyorsult a globalizáció folyamata. A gazdálkodó szervezetek világhálózata jött létre, amely egységesít és szabványosít, kiiktatva a világkereskedelmet nehezítő nemzeti, nemzetközi akadályokat. Elég csak a különböző nemzetközi harmonizációs törekvésekre hivatkozni a számvitel és a könyvvizsgálat, az ellenőrzés terén, de már arra is van példa, hogy német érdekeltségű multinacionális vállalat teljes rendszerét angolra állítja át.

2.2. Az információrobbanás hatásai

Az elmúlt évtizedek során egyre szélesebb körben terjed és egyre magasabb színvonalúvá válik az információs technológia használata. Mindezek eredményeként az információs rendszerek használata az elszámolásban, értékelésben, irányításban kulcsfontosságú tényezővé vált. A szervezetek irányítási-ellenőrzési mechanizmusainak többsége egyre inkább olyan információkra támaszkodik, amelyeket információs rendszerek állítanak elő.

A szervezetek ellenőrzését végző szereplők (külső és belső ellenőrök) olyan pozícióban dolgoznak, amelyben ők felelnek a pénzügyi információk, valamint az információk előállításának folyamatainak minőségéért. Az ily módon automatizált szervezet működésének ellenőrzése tehát olyan auditorokat igényel, akik alapos ismeretekkel rendelkeznek (akár mint végfelhasználók), és specializált szakemberek az információs rendszerek könyvvizsgálata terén. A folyamat azonban korántsem tekinthető lezártnak, gondoljunk csak az internet, a world wide web, az elektronikus kereskedelem rohamosan fejlődő új technológiáinak gyors elterjedésére, amelyek folyamatosan új kihívásokat jelentenek a különböző típusú ellenőrzésekkel foglalkozó szakemberek számára.

Az információs technológiák az üzleti folyamatokban is döntő változásokat indukáltak. A folyamatok automatizálása révén a szervezetek egyre több információt képesek feldolgozni egyre rövidebb idő alatt, kitűnő minőségben.

Ezzel egyidejűleg azonban az üzleti folyamatok egyre nagyobb részei láthatatlanná, rejtetté válnak a külső megfigyelő számára. A legtöbb szervezetnél az alkalmazott technológiának a menedzsment csak egy-egy részletét tartja kézben, a koordináció megteremtése igen fáradságos és költséges feladat. A bankok, értékpapír-cégek szuperszámítógépeket használnak, amelyek a teljes eladási-vételi-döntéshozatali folyamatot képesek kezelni. Az ilyen felszereltségű cégeknél a felelős vezetés általában csak alapszinten van tisztában az alkalmazott technológia részleteivel, lehetőségeivel. A gyorsuló tempójú üzleti élet, amelynek részeként egyre kevesebb ember látja át a folyamatokat, új típusú kockázatokat hozott létre.

A megbomlott egyensúly újbóli megteremtése érdekében – a kockázatok fokozott számbavétele mellett – új „válaszok” megtalálására van szükség. A Barings Bank csődje, az Orange County 2 Mrd USD-os értékpapír-vesztesége (és az ide sorolható Postabank-veszteségek is) olyan esetek voltak, amelyeknél nem alakították ki kellő időben azokat a megfelelő védelmi mechanizmusokat, amelyekkel a kockázati tényezőket eredményesen kezelni lehetett volna. A menedzsment tevékenysége igazolta SMITH aggodalmait.

A korunkra oly jellemző gyorsuló idő komoly tanulsága, hogy mindegyik esetben nagyon rövid idő alatt halmozódtak fel a veszteségek, olyan gyors

ütemben, hogy csak abban az esetben lehetett volna időben feltárni őket, ha folyamatosan, a legkorszerűbb vizsgálati módszerek alkalmazásával kísérték volna figyelemmel az üzleti fejlemények alakulását. További fontos tanulság, hogy a külső ellenőrök – feladataik jellegéből adódóan – nem igazán képesek ezt a funkciót ellátni, mivel munkájuk elsősorban a törvény által előírt ellenőrzésre (könyvvizsgálatra) összpontosít, nem pedig a folyamatban lévő eseményekre.

2.3. Társadalmi, gazdasági változások

A közép-kelet európai térségben – így hazánkban is – a piacgazdaságra való áttérés, az átalakuló gazdaság gyors tempót diktál a gazdasági, társadalmi változásokhoz egyaránt. Az ellenőrzés (könyvvizsgálat), bár komoly hagyományokkal rendelkezik, gyors ütemben átalakult, adaptálta a nemzetközi, elsősorban európai módszereket, létrehozta szakmai szervezeteit (kamara, egyesület). Bár az előrehaladás gyorsaságát illetően mi magyarok sohasem vagyunk elégedettek, a külföldi megfigyelők, üzleti partnerek elismeréssel nyilatkoznak az elért eredményekről. A pozitív irányú folyamat erőteljes kibontakozásához hasznosan járulnak hozzá azok a PHARE és egyéb programok, a külföldi, illetve vegyes tulajdonú vállalatok, amelyek a korszerű rendszerek azonnali alkalmazásával jó példát mutatnak a hazai hiányosságok leküzdéséhez.

Az ellenőrzési (könyvvizsgálói) szakma szinte mindenhol a világon jelentős változáson ment keresztül az elmúlt évtizedben. A változások fő katalizátorai a nemzetközivé válás (globalizáció), a gyors technológiai fejlődés, a gazdasági verseny, de ami még ennél is fontosabb: a társadalmi környezet is jelentős változásokon ment keresztül. Ezt tanúsítja a kritikák megszorodása a könyvvizsgálattal kapcsolatban, erre utal a bírósági eljárások növekvő száma az USA-ban, de Európában is. Bizonyos kérdésekben jól megfigyelhető egy ún. „elvárás-gap” (*expectation gap*), amely a közvélemény már említett elvárásai, és az ellenőrök (könyvvizsgálók) teljesítménye között van.

Ez az a problematika, amely arra készítette az Európai Bizottságot, hogy kiadjon egy *Zöld Könyvet*, „*A könyvvizsgáló szerepe, helyzete és felelőssége az Európai Unióban*” címmel.

3. A ZÖLD KÖNYV

A tanulmány részletesen megvizsgálja a könyvvizsgáló szerepét, pozícióját, polgári felelősségét, a kisvállalkozások könyvvizsgálatának kérdéseit, a könyvvizsgálati tevékenység folytatásának szabadságával összefüggő tennivalókat és lehetséges módszereket.

A terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé a tennivalók részletes ismertetését; itt most csak azokat az elemeket ragadjuk ki, amelyek összefüggésbe hozhatók az ellenőrzési rendszerekkel. Négy ideillő témát ragadunk ki a terjedelmes jelentésből.

3.1. Hitelesség

Az egyik fontos kérdés, amelyben a felhasználók (közvélemény) és a gyakorló könyvvizsgálók véleménye jelentősen eltér egymástól, az éves beszámoló hitelessége. A felhasználók között széles körben elterjedt az a szemlélet, hogy a hitelesítő záradékkal ellátott könyvvizsgálói jelentés garancia az éves (pénzügyi) beszámoló hitelességére.

A közvélemény, illetve a felhasználó „igaz és megfellebbezhetetlen” beszámolót szeretne a könyvvizsgálat végső termékeként. Már néhány évtizede felismerték, hogy egy szervezet pénzügyi-számviteli tevékenységeinek inherens komplexitása egyszerűen nem teszi lehetővé a közvélemény által „igaznak” hitt, vagy elképzelt éves beszámoló (pénzügyi jelentés) elkészítését. Az éves beszámoló elkészítésekor sok döntést kell hozni, amelyeket – bár különböző előírások (törvények, standardok, számviteli politika stb.) korlátoznak – mégis több változat készíthető, amelyek mind a fenti határokon belül vannak. Ennek eredményeként sokfajta éves beszámolót lehetne elkészíteni, amelyek mind a törvények, szabályok szabta határon belül vannak.

A megválaszolásra váró másik kérdés, hogy a könyvvizsgálónak kell-e elkészítenie az éves beszámolót, ő felel-e azért, annak tartalmáért. Ennek kapcsán egyértelműen ki lehet jelenteni, hogy a miniszter, a vállalatvezetés és nem a könyvvizsgáló felelős azért, hogy a beszámoló (amelyet a szervezet vezetése készített el), hű és valós képet mutasson a szervezetről. A könyvvizsgálóknak azt kell megvizsgálniuk, hogy az éves beszámoló a törvényekkel, szabályozásokkal összhangban készült-e el, és hű és valós képet mutat-e a társaságról, vagy sem.

3.2. Az előírások betartása

A másik kérdés a jogi, törvényi előírások betartásának kérdése. Általános elvárás, hogy az ellenőrnek (könyvvizsgálónak) kell felderíteni a szervezetek tevékenységével kapcsolatos törvények, jogszabályok, belső szabályzatok megsértését. Ezt azonban nem lehet elvárni a könyvvizsgálótól, a vezetésnek kell vállalnia a felelősséget egy olyan megfelelő belső ellenőrzési rendszer kialakításáért és fenntartásáért amely egyéb feladatok ellátása mellett minimalizálhatja a törvénytelen cselekmények elkövetésének lehetőségét és maximalizálhatja az esetleges törvénytelen cselekmények, csalások gyors felderítésének valószínűségét. Ugyanakkor teljes joggal el lehet várni a könyvvizsgálótól, hogy jelentésében megerősítse a fenti belső ellenőrzési rendszer meglétét, illetve nyilatkozzon arról, hogy jól megfelel-e céljainak vagy sem, munkájában annak eredményeire a felelősség csorbítása nélkül támaszkodjon.

Számos felmérés kimutatta, hogy a felhasználók jelentős hányada elvárja a könyvvizsgáló jelentéstől, hogy garantálja az adott társaság pénzügyi stabilitását.

A könyvvizsgálóknak fel kell mérniük munkájuk során, hogy megalapozottan alkalmazza-e a társaság a vállalkozás folytatásának elvét és haldéktalanul figyelmeztetniük kell az igazgatóságot, a felügyelő bizottságot, a felettes szervet, ha olyan esetről szereznek tudomást, amely veszélyeztetheti a társaság tartós működőképességét.

A könyvvizsgálókkal szembeni fenti elvárás azonban nem mentesíti a vezetést azon felelősség alól, hogy a vezetésnek kell megállapítania, hogy fizetőképese-e a társaság. Ez a követelmény már azért is magától értetődő, mivel a vezetés felelőssége folyamatos, míg a könyvvizsgálói vélemény egy konkrét időpontra vonatkozik.

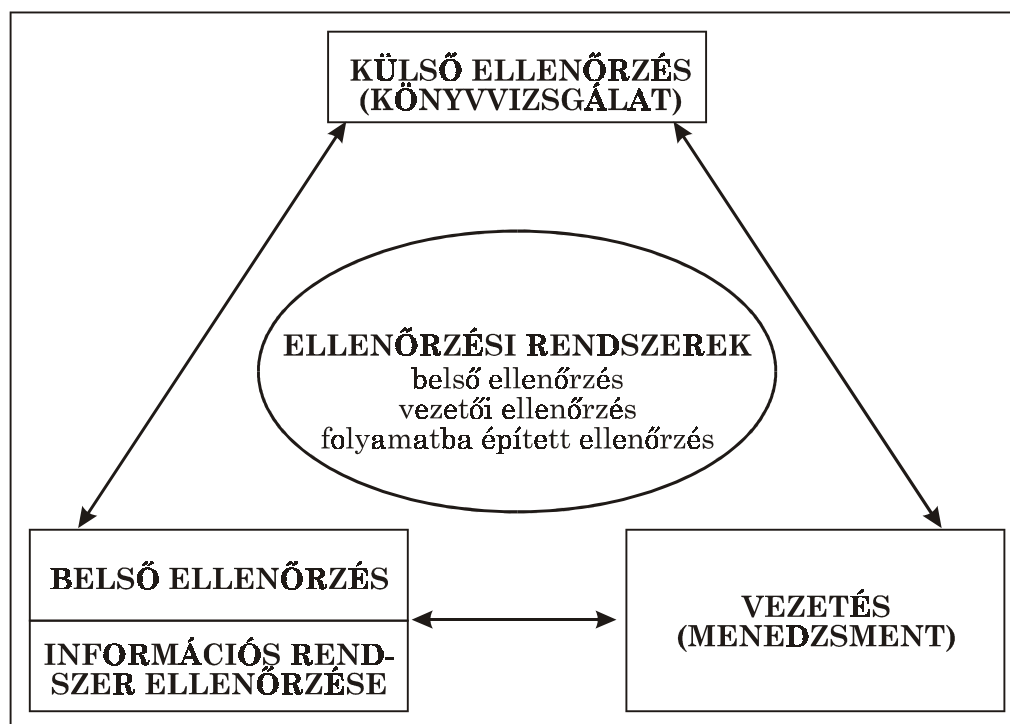
Végül a könyvvizsgálat és a csalások felderítése az a kérdéskör, amelyben világos szerepmeghatározásra van szükség. A felhasználók nagy része elvárja, hogy a könyvvizsgáló felelőssége kiterjedjen a csalások, visszaélések felderítésére is. A könyvvizsgálók ezt a bűnüldöző szerepet határozottan visszautasítják. Egyértelműen bizonyítható, hogy a vezetés felelősségi körébe tartozik a csalások és visszaélések, illetve egyéb szabálytalanságok és hibák felderítése egy hatékonyan működő belső ellenőrzési rendszer segítségével.

Néhány európai országban – és Magyarországon is ez a helyzet – az a gyakorlat honosodott meg, hogy amennyiben a könyvvizsgáló valamilyen gyanús esetre bukkan, mindaddig folytatnia kell az adott esettel kapcsolatos vizsgálódást, amíg annak gyanúja beigazolódik, vagy alaptalanná válik.

A fenti esetek kapcsán témánk szempontjából az alábbi következtetések adódnak:

- Egyértelmű és megkérdőjelezhetetlen a menedzsment elsődleges felelőssége
 - ⇒ a beszámoló tartalmilag valós és hű elkészítéséért,
 - ⇒ a pénzügyi stabilitás biztosításáért,
 - ⇒ a csalások feltárásáért és megszüntetéséért,
 - ⇒ a törvénytelen ségek, jogi szabálytalanságok feltárásáért és megszüntetéséért.
 Ennek érdekében a szervezeteknek – a megnövekedett új típusú kockázatok kivédésére – jól kiépített belső ellenőrzési rendszert kell működtetniük és erős belső ellenőrzési részlegeket kell létrehozniuk és irányítaniuk.
- A hatékony vállalatvezetés érdekében létrehozandó ellenőrzési alrendszer ennek alapján a következő rendszeregységekből tevődik össze:
 - ⇒ független külső ellenőrzés (könyvvizsgálat)
 - ⇒ belső ellenőrzés (internal control/audit)
 - ⇒ információs rendszerellenőrzés (információ system/audit)
 - ⇒ belső ellenőrzési rendszerek (internal control system)

A rendszeregységek kapcsolatrendszerét mutatja a 2. ábra.

2. ábra

Az ellenőrzés összefüggései

4. AZ ELLENŐRZÉSI RENDSZER ELEMEL

Nézzük az egyes rendszeregységek tartalmát a nemzetközi standardok felhasználásával.

4.1. A belső ellenőrzés

A belső ellenőrzés vonatkozásában a nemzetközi, illetve a magyar könyvvizsgálati standardban megkülönböztetik a

- belső ellenőrzés (internal control);
- belső revízió (internal audit);
- belső ellenőrzési rendszerek (internal control systems) fogalmakat.

A belső ellenőrzés (internal control) a híres COSO standard szerint olyan tevékenységek sorozata, amelyek ésszerű biztosítékot jelentenek a követendő célok elérésére:

- a működés hatékonyságának és hatásosságának biztosítására;
- a pénzügyi beszámolók megbízhatósága;
- jogszabályok és előírások betartása.

E három fő célkitűzéssel kapcsolatban az „internal control” elemei:

- kontroll környezet;
- kockázatelemzés;
- kontroll tevékenységek;
- információ és kommunikáció;
- monitoring, visszacsatolás.

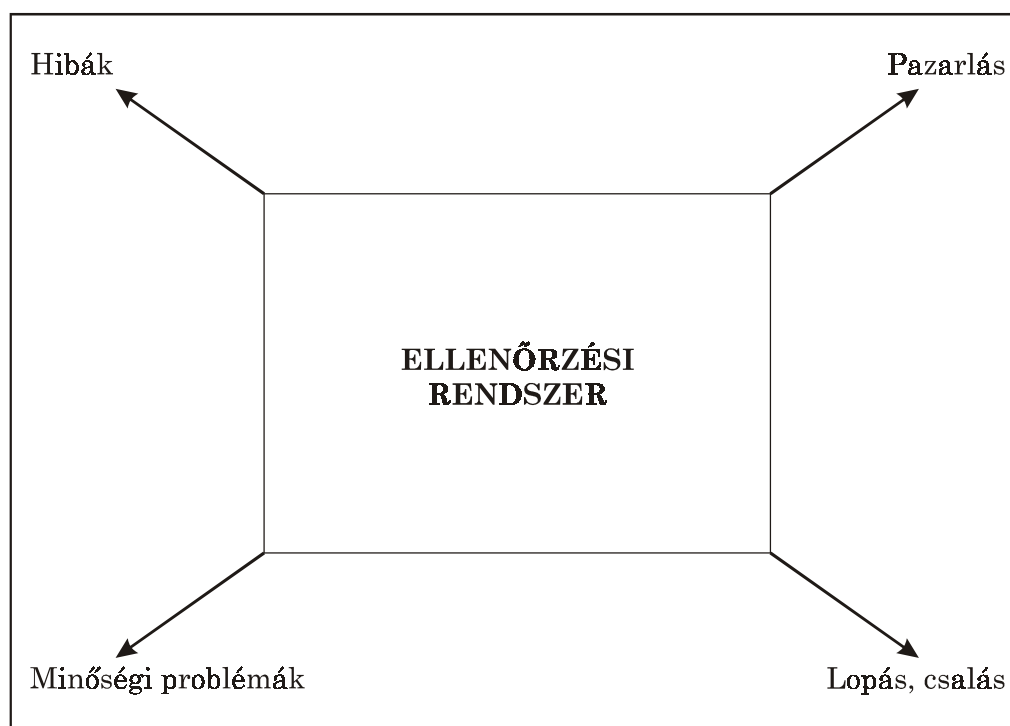
A nemrég elkészült és a jelenlegi könyvvizsgálók ez évi továbbképzésének tárgyát képező, hazai környezetre adaptált nemzetközi könyvvizsgálati standardok 400-as témaszám alatt „*Kockázatbecslés és vállalati belső ellenőrzési rendszer*” címen az alábbi belső ellenőrzési rendszert definiálják:

- ellenőrzési környezet:
 - ⇒ igazgatás és vezetés hozzáállása
 - ⇒ tájékozottsága
 - ⇒ intézkedései a belső ellenőrzés terén
- számviteli rendszer
- ellenőrzési eljárások:
 - ⇒ feladatkörök megosztása;
 - ⇒ felelőségek szervezeti elkülönítése;
 - ⇒ utalványozás és jóváhagyás;
 - ⇒ eszközökhöz való fizikai hozzájutás korlátozása;

- ⇒nyilvántartásba vételhez kapcsolódó ellenőrzések;
- ⇒egyeztetések;
- ⇒vezetői ellenőrzések;
- ⇒napi tranzakciók és ezek rögzítésének ellenőrzése.

A nemzetközi standard – és most már a hazai is – a SAS 55 nemzetközi ellenőrzési standardon alapul, amelyet nemrégén váltott fel az SAS 78. Jó lenne a véglegesítés előtt álló magyar standardban már ezt a korszerűsített változatot szerepeltetni.

A külső ellenőrzés (könyvvizsgálat) és a belső ellenőrzési rendszer viszonyát hangsúlyozza a standard, amikor kimondja, hogy a számviteli és belső ellenőrzési rendszer megismerése mindenképpen szükséges, ettől abban az esetben sem szabad eltekinteni, ha a könyvvizsgáló a későbbiekben arra a következtetésre jut, hogy a rendszerek nem szolgáltatnak könyvvizsgálati bizonyítékot a pénzügyi kimutatásokban szereplő állításokra.

3. ábra

Az ellenőrzési rendszer elégtelen működéséből származó problémák

A külső ellenőrnek kielégítő mértékben meg kell ismernie az ellenőrzési környezetet ahhoz, hogy képes legyen megítélni az igazgatók és a vezetőség hozzáállását, tájékozottságát és intézkedéseit.

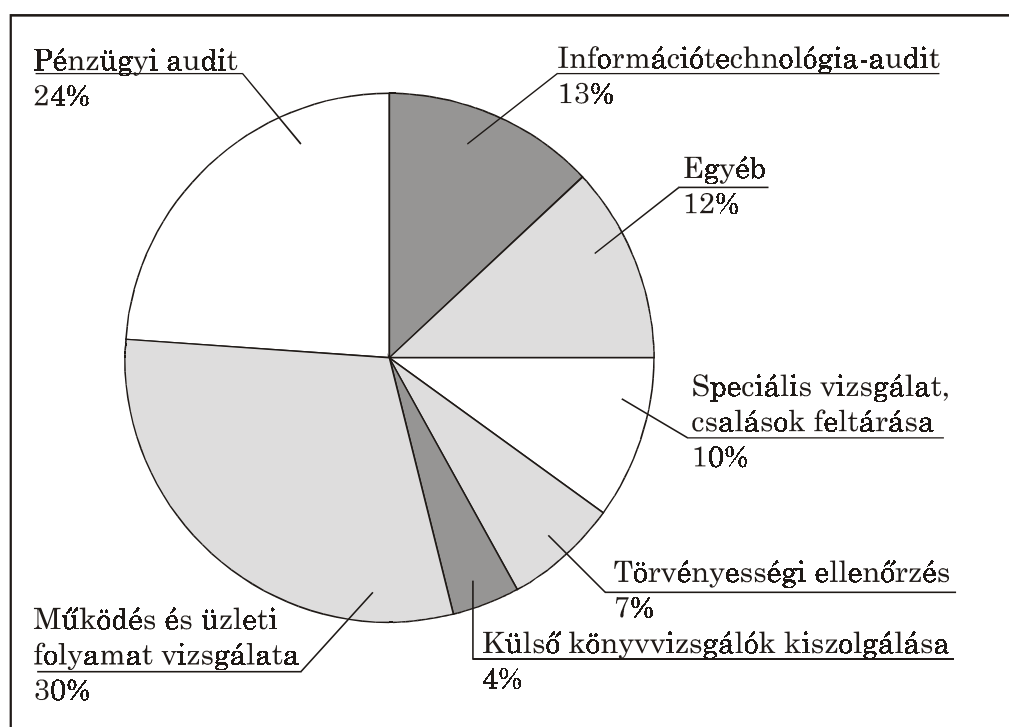
A könyvvizsgálónak oly mértékben kell megismernie az ellenőrzési eljárásokat, hogy ki tudja dolgozni vizsgálati tervét.

A standard a belső ellenőr viszonylatában szól még a belső ellenőrzési rendszer korlátjairól, a rendszer megismerésének eszközeiről, dokumentálásáról, az ellenőrzési rendszerek teszteléséről, mint könyvvizsgálati bizonyítékot szolgáltató eszközökről.

Az ellenőrzési rendszer elégtelen működéséből származó problémákat a 3. ábra mutatja.

A belső ellenőrzési szervezet (internal audit) ellenőrei folyamatosan ellenőrzik a belső kontroll működését, hatékonyságát, jelzik a menedzsment felé a kockázatokat, kritikus tényezőket.

Egy európai uniós felmérés szerint a belső auditor részleg tevékenységének megoszlása a 4. ábra szerinti képet mutatja.

4. ábra

A belső auditor részleg tevékenységének megoszlása

4.2. A belső és a külső ellenőrzés azonosságai és eltérései

Érdekes megvizsgálni ezután a külső ellenőrzési (könyvvizsgálat) és a belső ellenőri feladatkört, annak azonosságai és eltérései nézőpontjából.

Elviekben nincs különbség a könyvvizsgálói és a belső ellenőrzési menedzser feladatköre között abban az értelemben, hogy mind a kettőnek

gondoskodnia kell arról, hogy a helyszíni ellenőrzési munka a terveknek megfelelően történjen. Mindkét szakember azonos módon érdekelt abban, hogy az esetleges problémák időben napvilágra kerüljenek és megfelelően kezeljék azokat. Mindkettőnek gondoskodnia kell arról, hogy a helyszínen dolgozó munkacsoport teljes és megbízható ellenőrzési dossziékat állítson össze és megfelelő bizonyítékokat szerezzen a következtetések alátámasztásához. Valószínűleg eltérő a két menedzser jelentési kötelezettsége, abban az értelemben, hogy a belső ellenőrzés vezetője személyesen felel a végrehajtott munkáért, anélkül, hogy bármilyen felettesére hivatkozhatna.

Van azonban néhány olyan különbség, amit érdemes megemlíteni. Az ellenőrzés megtervezése és végrehajtása során a könyvvizsgálónak külső követelményeket kell figyelembe vennie, nevezetesen a jogszabályi előírásokat és a szakmai normákat. Igaz, hogy a belső ellenőrnek is figyelembe kell vennie az ilyen jellegű előírásokat, ugyanakkor olyan pozícióban van, amelynek alapján jogosan elvárható tőle, hogy jobban ismerje és érzékelje a szervezet környezetében bekövetkező változásokat. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a belső ellenőrnek napról-napra figyelemmel kell kísérnie a szervezet működését, észre kell vennie a jelentkező problémákat és a változó körülményeknek megfelelően kell átcsoportosítania a rendelkezésre álló erőforrásokat. A belső ellenőrzési menedzsernek ügyelnie kell arra, hogy a munkatársaival kialakult szoros társadalmi és más jellegű kapcsolatai mellett függetlenségét is kellő mértékben megőrizze.

A belső ellenőrnek nagyobb választási szabadsága van azzal kapcsolatban, hogy milyen munkák elvégzését kezdeményezze és hogyan hajtsa végre azokat. Így például, ha a belső ellenőrnek műszaki kérdésekkel kell foglalkoznia (mondjuk bizonyos építési beruházásokkal kapcsolatban), akkor lehetősége van arra, hogy szakértőt vonjon be a munkába.

A belső ellenőrzési menedzser valószínűleg nem kerülheti el az erőforrások felhasználása körüli „alkudozást”. Bár lehet, hogy bizonyos konkrét feladatok kapcsán képes megfelelő szakértőket bevonni a munkába más osztályokról, általában hozzá érkeznek segítségnyújtási kérések a vezetés részéről. Ez megtörténhet betegség esetén, illetve átmeneti időre, ha kilépett egy dolgozó, de még nem sikerült felvenni az utódját. A számviteli munkában történő ilyen jellegű „részvétel” nem kívánatos az ellenőrzési függetlenség szempontjából, de gyakran elkerülhetetlen a valóságban. Az is nagyon valószínű, hogy a belső ellenőrzésnek bizonyos problémákkal kapcsolatban (például csalásra utaló gyanú esetén) rövid időn belül kell valamilyen javaslatot tennie. Fontos, hogy a belső ellenőr reális költségkeretet különítsen el az ilyen jellegű segítségnyújtási feladatokra. Ha tudott, hogy a belső ellenőrzési részleg valamelyik dolgozójának a számviteli munkában kell részt vennie, akkor a menedzsernek tájékoztatnia kell erről a Felügyelő Bizottságot és megfelelő pótlólagos erőforrások után kell

néznie. A gyakorlatban a belső ellenőrzés jól el tudja látni ezt a „hibaelhárítási” feladatkört, de ehhez megfelelő erőforrásokra van szükség.

4.3. Az információs rendszer ellenőrzése

Korábban már szoltunk az információs technológia hatásáról a külső ellenőr helyzetének romlása kapcsán. Elsősorban a pénzügyi szektor (bankok, biztosítók) folytonosan bővülő információs rendszerei hatására jött létre a kizárólagosan információ rendszereket ellenőrző audit (information system audit), mint új szakterület és szakma. Művelői kezdetben a nagy számítógépes központok ellenőrzésére koncentráltak, amelynek keretében a hozzáférés korlátozását, szoftverváltozások kezelését és az integritás biztosítását vizsgálták, segítették. A szabályozó testületek (bank- és tőkepiaci felügyeletek) számos országban kötelező jelleggel előírják, hogy a felügyeletük alá tartozó pénzintézeteknek ki kell alakítaniuk egy vállalati stratégiát a biztonsági előírásokra vonatkozóan és fel kell mérniük, majd folyamatosan értékelniük kell információs rendszereik kockázatait. Mindezen fejlemények eredményeként alakult ki és egyre izmosodik az információs rendszer ellenőrzés, mint egyre inkább önállósuló ága az auditnak. Európa számos országában az információs rendszerek vizsgálatára szakosodott auditorok saját szakmai szervezetet hoztak létre (CISA) szakmájuk, tevékenységük szabályozására. A CISA-nak több éve hazánkban is működik részlege, 150 fős tagsága közül évről évre egyre többen, ez ideig ötvenen szereztek meg az igen szigorú követelményeket támaztó nemzetközi szakmai képesítést is.

Az információtechnológiai forradalom legújabb eredményeként a közepes nagyságú szervezeteknél is gyorsan terjed a számítógépes rendszerek alkalmazása. A könyvvizsgálók és belső ellenőrök ilyen esetekben gyakorlatilag a számítógéppel interaktívan kommunikálva végzik munkájukat.

A külső (független) ellenőrzés (könyvvizsgálat) során a vizsgálóknak speciális megfontolásokat kell alkalmazniuk, mivel a könyvvizsgálat átfogó célja és hatóköre, felelőssége a számítógépes információs rendszerek alkalmazásától nem változik meg. Ugyanakkor a számítógép alkalmazása esetenként más és más kontextusban, de megváltoztatja a pénzügyi-számviteli információk feldolgozását, tárolását, továbbítását, valamint hatással lehet a gazdálkodó szervezetnél alkalmazott számviteli és belső ellenőrzési rendszerre is.

A 401. témaszámú nemzetközi (és hazánkban is alkalmazott) „*Könyvvizsgálat számítógépes információs rendszerek esetén*” című ajánlás az alábbi kontroll területek vizsgálatát írja elő a könyvvizsgáló számára:

- rendszerfejlesztés kontrollja (bevezetés helyessége);
- rendszerváltozások kontrollja (rendszerek karbantartása);

- rendszer, adat hozzáférhetőségi kontrollok (jogosulatlan felhasználás elleni védelem);
- számítógépes működés kontrollja (feldolgozás helyesen történik-e);
- feladatok megosztása (megfelelő-e a munkamegosztás).

A könyvvizsgálat szakmai, tartalmi véleményezésnek elsősorban a számviteli kontrollok meglétére és tartalmára kell koncentrálnia, a kontrolloknak ésszerű biztosítékot kell nyújtaniuk a követendő célok teljesüléséhez. Így:

- a tranzakciókat a vezetés által jóváhagyott módon dolgozták fel;
- a tranzakciókat az általános számviteli elvek szerint dolgozták fel, biztosítva az eszközök számba vételét;
- az eszközökhöz történő hozzáférés az ügyfél vezetése által rögzített elvek alapján történik;
- ésszerű időközönként összehasonlítják az eszközök nyilvántartását a tényleges mennyiséggel, az eltérést megfelelően kezelik.

A könyvvizsgálók általában nem rendelkeznek speciális számítástechnikai felkészültséggel, Magyarországon pedig még rosszabb a helyzet, ezért egyre gyakoribb, hogy számítógépes rendszerekkel foglalkozó auditorokat vesznek igénybe az ilyen rendszerek ellenőrzésére. A nagy integrált pénzügyi-számviteli rendszerek elterjedése és működtetése (SAP, Oracle Financials) a nagyobb alkalmazó szervezeteknél egyenesen megköveteli ilyen szakképzettségű szakemberek külső vagy belső alkalmazását.

Az elmondottakból logikusan következik, hogy egyre bonyolultabbá váló világunkban a szervezetek külső és belső ellenőrzése csak integrált módon, világos szereposztásban valósulhat meg eredményesen. A vezetés (menedzsment) domináló felelőssége mellett hatékony belső kontroll rendszer és ennek eredményességét folyamatosan vizsgáló belső audit szervezetre van szükség ahhoz, hogy a pénzügyi-gazdasági folyamatok kézben tarthatók legyenek.

4.4. A controlling

A „controlling” fogalma semmilyen revíziós vagy ellenőrző tevékenységet nem takar. A controlling célja a tevékenységek folyamatos nyomon követése és ellenőrzése oly módon, hogy a meghatározott és számszerűsített célkitűzések megvalósuljanak. A célok megfogalmazása, illetve megvalósításuk nyomon követése és ellenőrzése közvetlen ügyvezetői, illetve vezetői feladat. A túlzott terhelés csökkentése érdekében a vezetők esetenként átruházzák a célkitűzések megvalósításának nyomon követésével és ellenőrzésével kapcsolatos feladatokat egy külön erre a célra létrehozott funkcióra; ez a controller. A controller a vezető tevékenységét közvetlenül segítő kapcsolat (alkalmazotti funkció); ezek az alkalmazottak nem rendelkeznek semmilyen hatáskörrel, semmilyen vezetői feladat ellátására.

A controller ezzel szemben részt vesz a szervezet napi tevékenységében, jelentést tesz közvetlen felettesének a különböző célkitűzések megvalósításának helyzetéről és javaslatokat tesz a különböző műveletek és tevékenységek ellenőrzésére.

4. A KÖNYVVIZSGÁLAT MAGYARORSZÁGON

Ami a hazai helyzetet illeti, Magyarországon a politikai, a gazdasági és a társadalmi változások nyomán a '80-as évek végén, a '90-es évek kezdetén létrejöttek azok a peremfeltételek, amelyek megnyitották az utat a korszerű külső ellenőrzés európai normáinak gyors bevezetéséhez. Az Állami Számvevőszék létrejötte, az Országgyűlés Számvevőszéki Bizottságának működése, a Kormányzati Ellenőrzési Iroda, illetve ezeknek a szervezeteknek a nemzetközi vérkeringésbe (INTOSAI, EUROSAI) való gyors bekapcsolódása hatékonyan segítette az elsősorban módszertani felzárkózást, a nemzetközi standardok alkalmazását. A kibontakozott folyamatban fontos szerepet játszottak (és játszanak ma is) a hazánkban működő nemzetközi könyvvizsgáló szervezetek, amelyek szervezettségükkel, magas módszertani felkészültségükkel segítettek a nemzetközi ellenőrzési (könyvvizsgálati) standardoknak megfelelő módszerek elsajátításában és meghonosításában.

Az egyre népesebb magyar könyvvizsgáló társadalom munkájával szintén elősegítette a külső ellenőrzés színvonalának emelését. A '90-es évek elejétől (1993-tól) alakult ki szorosabb kapcsolat az állami ellenőrzés és a könyvvizsgálat között. Ennek állomásai, az elkülönített állami pénzalapok beszámolóinak hitelesítése (1994), majd a helyi önkormányzatok auditálásában való növekvő részvétel. A 90-es évek végéhez közeledve az államháztartás minden alrendszerében megjelentek a könyvvizsgálók. *„Az államháztartás alrendszereinek könyvvizsgálata gazdagítja az ellenőrzési tevékenységet és hozzájárul az ellenőrzési rendszer újjászervezéséhez”* – írja NYIKOS LÁSZLÓ¹ nemrégén publikált cikkében.

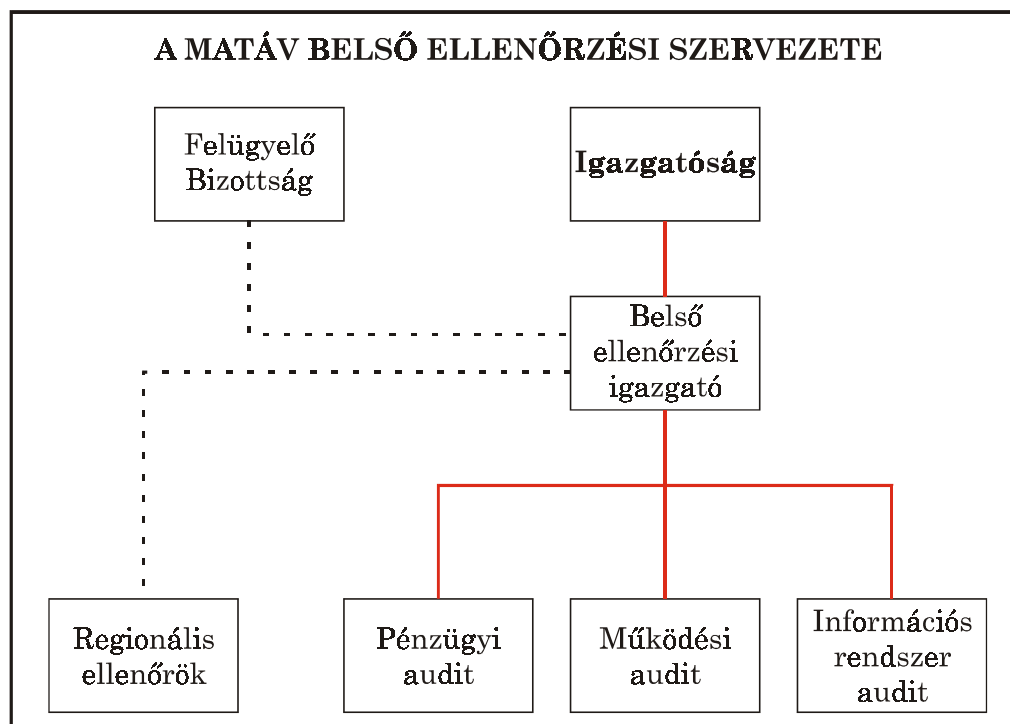
Úgy tűnik, hogy a jövőben az állami ellenőrzés dominanciája mellett a könyvvizsgálat tovább folytatja előretörését és hamarosan az államháztartás minden alrendszerében megjelenhet.

A fejlődés fontos állomásait jelentették a hazai szakmai szervezetek (Magyar Könyvvizsgáló Kamara, Magyar Pénzügyi-Gazdasági Ellenőrök Egyesülete) megalakulása, amelyek tagságuk bevonásával haladéktalanul

¹ Nyikos László: Gazdaság, Vállalkozás, Vezetés. 1998.

hozzákezdtek szakmai feladataik kidolgozásához és megvalósításához. Hasznos tevékenységet fejtenek ki a standardok honosításában, szakmai állásfoglalások, útmutatók kiadásában, eljárások szabályozásában, minőségbiztosításban, etikai problémák feltárásában és megoldásában, a képzés és továbbképzés megszervezésében, eleget tesznek nemzetközi szervezetekben vállalt tagsági kötelezettségeiknek stb.

A gazdálkodó szervezetek belső ellenőrzése területén mind az ellenőrzési rendszerek kiépítettsége és működtetése, mind az ellenőrzés megvalósulása tekintetében szélsőségektől igen vegyes (sem mentes) kép tárul elénk. Az egyik oldalon elsősorban a multinacionális cégek kialakult és magyarországi vállalkozásaikra is adaptált, egyre fejlődő, korszerű, belső ellenőrzési rendszerei állnak (ezt mutatjuk be az 5. ábrán), míg a másik oldalon az is előfordul, hogy belső ellenőrzés egyáltalán nem működik.

5. ábra
Korszerű belső ellenőrzési rendszer

Sajnálatos tapasztalat, hogy elsősorban a kis- és közepes vállalkozásoknál takarékosági és más okokra hivatkozva a tulajdonos és/vagy a menedzsmen nem érzi szükségességét ilyen rendszerek és szakemberek alkalmazásának, ami azután megmutatkozik ezeknek a szervezeteknek az instabilitásában, elsősorban a növekedés nyomán létrejött konfliktusokban, nem egyszer látványos bukásokban.

A helyzetet súlyosbítja az a körülmény, hogy ezeknél az 50 M HUF alatti árbevételű vállalkozásoknál külső kontroll (könyvvizsgálat) sem kötelező, így még inkább szükség lenne a vezetői (tulajdonosi) felelősség biztosításához belső kontrollra, ellenőrzésre. Csak reménykedhetünk abban, hogy az átmeneti korszak előrehaladtával, az EU-csatlakozás közeledtével, a gazdasági fejlődés követelménye ki fogja kényszeríteni a menedzsment szemléletváltását, a megfelelő hatékony belső ellenőrzési rendszer életre hívását.

A könyvvizsgálat, ellenőrzés minden meglévő problémája ellenére gyors ütemben fejlődik, ebből adódóan megköveteli mai és leendő művelőitől a gyors alkalmazkodást az egyre változó új körülményekhez, ami parancsoló szükségszerűséggel veti fel az utánpótlás képzésének, valamint a szakmában bent lévők folyamatos továbbképzésének megoldását.

Hangsúlyozni szeretném, hogy nem valamiféle újrakezdésről, valami alacsony színvonalról történő indulásról van szó. Külföldi szakemberek, akik elég időt töltöttek ahhoz Magyarországon, hogy megismerhessék szakmai-oktatási rendszerünket, igen elismerően nyilatkoznak mind az ellenőrök, mind a könyvvizsgálók felkészültségéről, szakmai teljesítményéről. A külföldiek nagy része ma már partnerként fordul a hazai ellenőrzési/könyvvizsgálói szakemberekhez, hallgat elgondolásaira, tanácsaira.

FORRÁSOK

- Internal Audit and its Value; The Institute of Chartered Accountants, 1996
Framework of Audit Committees; The Institute of Chartered Accountants, 1997
Auditing info the twenty-first century; The Institute of Chartered Accountants of Sootland, 1993
The financial aspects of Corporate Governance; The Code of Best Practice, 1992
Könyvvizsgáló szerepe, helyzete és felelőssége az Európai Unióban (Zöld könyv); Brussels DG XV., 1997
Konferenciaanyagok a könyvvizsgáló szerepéről, feladatairól az Európai Unióban; Brussels, 1996. december 5-6.
Nemzetközi Könyvvizsgálati Standardok keretelvei, Módszertani segédlet, 1998
NYIKOS LÁSZLÓ: Az EU-csatlakozás pénzügyi-ellenőrzési összefüggései. Gazdaság, Vállalkozás, Vezetés. 1998.
15. Számviteli Világkongresszus előadásai; Párizs, 1997. október 26-29.
BORDA JÓZSEF: Információ rendszerek ellenőrzése; INTOSAI Konferencián tartott előadás, Budapest, 1997.